

ПАРАДИГМА ОСВІТИ XXI СТОЛІТТЯ: ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ

О.В. ЧУМАК

Україна, м. Запоріжжя, Запорізький національний технічний університет

Сучасний розвиток техногенної цивілізації, який характеризується виникненням глобальних проблем, по-новому ставить питання про місце і роль освіти у житті людини і суспільства. З урахуванням викликів XXI століття особливу актуальність набуває парадигмальний аналіз сучасності, під яким розуміють сходження до деякої сукупності граничних основ, які є регулятивом наукового пізнання і перетворення педагогічної дійсності. У якості такого аксіоматичного базису виступає певне бачення людини у світі, тобто розуміння її природи і місця у Всесвіті, сутності освіти і змісту життєдіяльності. У зв'язку із цим слід звернути увагу на основні аспекти сутності освіти, які пропонуються у сучасній науці і обумовлюють парадигмальне різномайття її аналізу в умовах глобалізації [1, с. 59-60]:

1) біологічна сутність. Основне значення освіти з цих позицій – адаптація біологічної природи людини до життя в суспільстві і забезпечення людини необхідним для виконання своєї функції набором знань та вмінь;

2) соціальна сутність. Таке її розуміння визначає сутність освіти – передачу засвоєння соціокультурного досвіду, формування необхідних, з точки зору соціального замовлення, особистісних якостей;

3) гуманістична сутність. Освоєння соціокультурного досвіду, розвиток здібностей, особистих і професійно необхідних якостей студента не заперечується, а включається у більш широкий ланцюжок – допомога людині у саморозвитку і духовному сходженні. Складовими цієї глобальної мети також є створення умов для розвитку суб'єктності, життєтворчості, особистісних функцій зростаючої людини, підтримка самопізнання, самовизначення, самореалізації.

Ці три парадигми виконують функцію «системи координат» для порівняння різних педагогічних проектів, теорій і підходів до удосконалення вищої освіти. При цьому потрібно мати на увазі, що між цими підходами немає суперечності, а умовність їх виділення визначається лише пріоритетами і ракурсами розгляду освіти.

Необхідність усвідомлення освіти як соціального явища, що покликане вирішувати певні завдання суспільства, вимагає ретельного вивчення існуючих у ньому освітніх парадигм. І хоча на сьогодні не існує однозначного підходу відносно концептуалізації освітніх парадигм, у сучасній філософії прийнято виділяти наступні парадигми [2, с. 44]:

- традиціоналістсько-консервативна парадигма, основним елементом якої є система «готових», «завершених» знань, вмінь і навичок, яка транслюється студентам, при цьому сам студент – лише пасивний об'єкт у навчально-пізнавальній діяльності;

- технократична парадигма освіти – організація навчання і виховання на основі репродуктивної діяльності тих, хто навчається, спрямованої на ефективне досягнення чітко фіксованих еталонів засвоєння знань і досвіду. При цьому формується світогляд, за якого спостерігається перевага засобів над ціллю, технологій цивілізації над загальнолюдськими інтересами, техніки над цінностями;

- біхевіористська (раціоналістична) парадигма розглядає вуз як шлях засвоєння знань з метою формування поведінки студентів. Провідний принцип освіти – регулювання зовнішніх умов процесу і реакція на нього студентів, які виробляють і набувають поведінковий репертуар (тобто набір способів поведінки);

- гуманістична парадигма – ставить у центр уваги розвиток студента, його інтелектуальні потреби і міжособистісні відносини. Її ядро – гуманістичний підхід до студента, допомога у його особистому зростанні. Посилення цілеспрямованого виховного впливу на студентів, прищеплення їм людяності, розвиток системи вічних життєвих цінностей має вважатися найважливішим завданням вищої школи. Однак його особливість

полягає в тому, що такий вплив повинен відбуватися на загальному тлі професійної підготовки і виключно в контексті усвідомлення студентами їх ролі як невід'ємних компонентів професійної і соціальної компетентності, а отже і як передумови творчої і особистої самореалізації та успішного досягнення своїх життєвих цілей. Сучасна освіта продовжує реалізацію вказаних вище історичних моделей освіти, які на сьогоднішній день являють собою усе більш помітну картину, що диференціюється. Дані парадигми мають право на існування і на подальші наукові та практичні дослідження. Але в умовах інноваційних змін у різних сферах суспільного життя особливої актуальності, з нашої точки зору, набуває нова парадигма XXI століття – інноваційна. Вітчизняні науковці виділяють п'ять моделей сучасної парадигми, які постають у якості інновацій в освіті [3]:

- перша модель сучасної інноваційної парадигми – освіта як формування наукової картини світу. Сприйнята як ідеал освіти науковців, продовжуючи раціоналістичну традицію, і у поєднанні з установкою на всезагальність і універсалізацію, породила зразок та ідеал освіченості – наукову картину світу. Ця модель панує в освітній практиці більшості країн вже багато років. Ставка на науку як головну цінність суспільного життя і освіти у свій час вилилися у націленість на розширення масштабів вищої освіти і в ідеал освіченої людини як людини наукової;

- друга модель сучасної парадигми – освіта як професіоналізація. Освіта заради самої освіти, заради задоволення пізнання, у результаті промислово-технологічних революцій і розвитку промисловості виявилася недозвільною розкішшю. Для більшості сучасних країн стало характерним те, що центр тяжіння в освіті в останні десятиліття явно став зміщуватися у бік вивчення прикладних наук, підготовки більшої кількості практичних, а не наукових робітників. З метою підвищення продуктивності праці, а, значить, і кваліфікації робітників економічна дійсність вимагає усе більшої і більшої віддачі від системи освіти;

- третя модель сучасної парадигми – освіта як формування культури розумової діяльності. Труднощі сучасного функціонування наукової і продуктивної праці та критика їх як принципових, нерозрешимих суперечностей між вимогами сучасного життя і обмеженістю можливостей освітніх циклів, знову звернули вчених до потенціалу мислення. Перевагою мислення є те, що воно, як правило, виявляє об'єднуючу основу, яку, яку можна віднести до типу діяльності, збільш-менш приватним абстрагуванням від їх конкретного змісту. Шляхом переходу від школи пам'яті до інституту, де людину вчать працювати з власним мисленням, передбачається не тільки вирішити проблеми науково-орієнтованої і професійної освіти у їх колишній інтерпретації і реалізації, але і дати людині «дійсно особистий спосіб життя у відкритому суспільстві, який є можливим лише при вмінні самостійно виробляти власний світогляд в умовах значної кількості альтернативних ідеологічних впливів і програмувати різноспрямовані процеси суспільних змін»;

- четверта модель сучасної парадигми – освіта як підготовка до життя. У центр, на місце пізнання становиться існування; увага все більше зміщується до сфери істрії та культури – туди, де вирішується доля людського буття;

- п'ята модель сучасної парадигми: концепція безперервної освіти. В сучасній освіті проблемі безперервної освіти надається безумовно позитивний зміст як реалізації і забезпеченню людині можливості задоволення її потреби у знаннях на протязі всього життя.

Запропоновані національні моделі сучасної інноваційної парадигми можуть бути доповнені моделями, які пропонуються західними дослідниками, які набувають особливого значення для української освіти в умовах впровадження у навчальний процес Болонської системи навчання. Так, наприклад, американські вчені Р. Бар і Д. Таг розробили нову критично-креативну парадигму сучасної вищої освіти [4, с.25]. У соціологічних термінах ідеться про зміну ролей агентів навчального процесів. На студентів перекладається відповідальність за їхнє навчання. Вищий навчальний заклад

мобілізує студентів, а не просто забезпечує викладання, як раніше. Якщо стара парадигма передбачала, головним чином, розроблення нових програм та курсів і трансляцію їх від викладача до студентів, то нова – передбачає створення атмосфери відповідальності, середовища, що стимулює самопідготовку, оцінювання знань на початку, в середині та наприкінці навчального курсу (модульні заліки), роботу з кожним студентом. За новою парадигмою, викладачі, звичайно створюють активне навчальне середовище для студентів, але самі не обов'язково мають бути залученими до окремих форм навчальної активності. Головне – сформувати потяг і творче ставлення до навчання, створити для цього відповідні умови. Саме тому західні університети переходять на цілодобовий доступ до бібліотек, Інтернету та іншої інфраструктури навчання для забезпечення самостійної роботи студентів.

Отже, нова парадигма вищої освіти – парадигма гуманістична за своєю суттю, передбачає, що її головною ланкою буде окрема людина. Максимальне розкриття її індивідуальних здібностей, неповторних, унікальних особливостей психіки та інтелекту стають головною метою всього освітнього процесу.

Завдання інноваційної освіти полягає у забезпеченні реальної, а не декларованої пріоритетності освіти. Її потрібно модернізувати у контексті вимог і можливостей XXI ст. Оскільки ідеї і технології змінюються швидше, ніж покоління людей, у першу чергу потрібно забезпечити високу функціональність людини в різних, часто непередбачуваних умовах. По-друге, слід відшукати раціональні схеми співвідношення між розвитком знань, технологій і здатністю людини їх творчо засвоїти. По-третє, в умовах глобалізації дуже важливо забезпечити оптимальний баланс між локальним і глобальним, щоб людина як патріот своєї країни усвідомлювала реалії глобалізованого світу, несла відповідальність за нього, тобто була і громадянином країни, громадянином світу і в той же час сформувати на суспільному і індивідуальному рівні розуміння людини як найвищої цінності, що має право бути сама собою. По-п'яте, в реаліях інформаційного суспільства потрібно виробити комунікативні здатності людей, культивувати в кожній особі високі духовні ідеали на основі конструктивізму як життєвої позиції, стверджувати культуру толерантності, сприймання представників інших культур в категоріях «інших», а не «гірших». Всі ці виклики XXI ст. вимагають перегляду звичних характеристик та норм освітньої діяльності.

Великий інтерес викликає особистісна орієнтована парадигма інноваційної освіти. Під освітньою інновацією прийнято розуміти «новий підхід до організації народної освіти, пов'язаний з вимогами економічного, соціального, політичного та культурного життя народу, і реформування на цій основі її теоретико-методологічних засад, концептуальних підходів, структури, створення оригінальних технологій навчання і виховання, методів управління, впровадження у практику наукових досягнень і поширення передового досвіду» [5, с.110].

Всі змістові, процесуальні й технологічні компоненти інноваційної освіти мають бути спрямовані на різнобічний розвиток особистості, на формування у неї образу світу, що змінюється, що дає їй можливість усвідомлювати свою унікальність, несхожість, неповторність за допомогою рефлексії, творчості. В. Ротенберг у цьому аспекті вважає, що творчість – це різновид пошукової активності, під якою він розуміє активність, спрямовану на зміну ситуації або на зміну самого суб'єкта, його відносин до ситуації, при відсутності визначеного прогнозу бажаних результатів такої активності (тобто при прагматичній невизначеності) [6].

Інноваційна освіта це також глобальна освіта, яка має сприяти придбанню кроскультурної грамотності на основі знання власної національної культури й формуванню відносини до людей з позицій загальнолюдських цінностей. Вона повинна сприяти переборюванню, фрагментарному поданню про світ і має, як відзначає відомий російський науковець І. Ільїнський, «навчати людину працювати, образно говорячи, не тільки з мікроскопом, але й володіти телескопом – бачити світ цілісним і гармонічним, не

втрачаючи в ньому себе самого» [7, с.276]. Глобальна освіта у її гуманістичному аспекті дає особистості більше можливостей для успішної і компетентної діяльності на світовому рівні, допомагаючи стати кожному «людиною світу». При цьому, інноваційна освіта повинна бути спрямована на виховання нового перспективного типу толерантного світогляду, головним атрибутом якого є усвідомлене право на власну точку зору без обмеження інтересів інших людей і високий рівень особистої відповідальності [8, с. 222-223].

Народження нової парадигми освіти, яке супроводжується розробкою нових цілей, ціннісних орієнтацій, перебудовою методологічних, теоретичних, світоглядних і технологічних основ з урахуванням нових фактів, що не вкладаються в стару теорію (парадигму), за твердженням Т.Куна, становить дійсно наукову революцію. Інноваційна освіта, яка стає в наші дні домінуючою тенденцією у всьому світі, є альтернативою традиційній, знаннєвій парадигмі освіти, яка авторами Римського клубу називається «підтримуючою» освітою.

Найбільшу актуальність набувають інновації у сфері вищої освіти, спрямовані на формування особистості професіонала, її здатності до науково-технічної та інноваційної діяльності на основі соціального замовлення, оновлення змісту освітнього процесу, професійно-творчої діяльності. Концептуальні принципи формування і розвитку наукомістких технологій освіти відбуваються у наступному форматі: формування багатопланового співробітництва і особистих контактів; індивідуалізація освітніх траєкторій; підвищення ефективності індивідуальної творчої роботи; оптимізація змісту навчальних курсів; збільшення об'єму самостійної роботи; забезпечення гнучкості освітніх програм; забезпечення індивідуалізації навчання в залежності від інтелектуальних якостей індивіда; забезпечення гнучкості програм .

Таким чином, застосування сучасних освітніх технологій щодо підготовки фахівця та розвитку особистості повинні бути спрямовані на формування високого професіоналізму і компетентності; креативного мислення; активної, творчої, ініціативної особистості; конкурентоспроможного фахівця, здатного працювати в нових умовах ринку; ділових якостей, що характеризуються високим рівнем фахової, професійної підготовки; науковими основами управління; високим рівнем адміністративних здібностей; високими морально-етичними якостями.

Література:

1. Подольская Е.А. Цели высшего образования: корректировка в ответ на вызовы времени / Е.А. Подольская / II Міжнародна наукова конференція: Соціально-гуманітарні вектори педагогіки вищої школи, м. Харків, ХДАДМ, 15-16 квітня 2010 . / збірник матеріалів. – Харків: ХДАДМ, 2010. – С.59 - 61.
2. Калин В.И. Парадигмы образования в современной мировой педагогической практике / В.И. Калин / II Міжнародна наукова конференція: Соціально-гуманітарні вектори педагогіки вищої школи, м. Харків, ХДАДМ, 15-16 квітня 2010 . / збірник матеріалів. – Харків: ХДАДМ, 2010. – С.44 - 46.
3. Кусжанова А. Ж. Исторические типы образования /А.Ж. Кусжанова // Кредо - № 6. – 1998 р., <http://credonew.ru/content/view/107/50/>.
4. Див: Bar R.B. From Teaching to Learning. A New Paradigm for Undergraduate Education / R. B. Bar, J. Tagg // Change. – 1995. – November – December. – P. 13-25.
5. Абасов З.А.Традиционное и инновационное в современном российском образовании // Философские науки. – 2005. - №9. – С.101- 114.
6. Ротенберг В. Образ Я и поведение / В. Ротенберг: [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.machanaim.org.il/surround/rvdim/book.htm>.
7. Ильинский И.М. Образовательная революция / И.М. Ильинский. – М.: Изд-во Моск. гуманит.-соц. акад., 2002. – 592с.
8. Гамідов В.М. Глобальна освіта – як детермінат розвитку світоглядної свободи особистості / В.М. Гамідов / II Міжнародна наукова конференція: Соціально-гуманітарні вектори педагогіки вищої школи, м. Харків, ХДАДМ, 15-16 квітня 2010 . / збірник матеріалів. – Харків: ХДАДМ, 2010. – С.220-221